

HAPTONOMISCH **HC** CONTACT

Nr. 4 - 19^e jaargang - december 2008

De client als mysterie

Chronisch ziek zijn en toch gezond

**Haptonomische zwangerschapsbegeleiding
in een breder perspectief**

ELMED *Line*

De Elmed Line haptonomie behandelbanken zijn in samenwerking met haptonomen ontwikkeld en munten uit in gebruiksgemak en functionaliteit.

Vraag onze uitgebreide catalogus.

Haptonomie bank Standaard

2-Delig verstelbare bank. Afmetingen 80 x 200 cm. Hoogte incl. matras max. 95 cm. Compleet met speciale hapto-matras.

Haptonomie bank 2-delig elektrisch

De uitvoering van deze bank is geheel gelijk aan de Standaard bank, echter met voet- of handbediening naar keuze; elektrisch of hydraulisch in hoogte verstelbaar. Compleet met speciale hapto-matras.

ELECTRO MEDICO

Service en kwaliteit in dienst van uw praktijk.

Electro Medico Nederland bv
Pr. Marijkestraat 4 - 8, 2404 BC Alphen a/d Rijn
Tel. 0172 - 47 50 41, Fax 0172 - 49 17 28
Mail verkoop@electromedico.nl
www.electromedico.nl

Redactioneel _____ **Pagina 5**

Cecile den Herder

Achtergrond
De cliënt als mysterie _____ **Pagina 7**

Jan Keij

Een reactie op 'De cliënt als mysterie' _____ **Pagina 15**

Pieter Verduin

Voor u gelezen _____ **Pagina 19**

- *Chronisch ziek en toch gezond - theorie en praktijk van de integratieve gezondheidszorg - Pieter Verduin*
- *Dit is mijn grens – ken je grenzen en je blijft in balans - Gaby Olthuis*
- *Gedichten die mijn wonden dichtten - Mary-José Knuvelder*
- *Tijd voor de ziel - Mia Leijssen*
- *Gedicht: Lof der Liefde - Hein Stufkens*

Uit de praktijk
Haptonomische zwangerschapsbegeleiding
in een breder perspectief _____ **Pagina 28**

Van het Kenniscentrum Haptonomie _____ **Pagina 34**

Margriet van Andel en Els Plooi

Van de Vereniging Haptonomische
Zwangerschapsbegeleiders (VHZB) _____ **Pagina 37**

Agenda _____ **Pagina 39**

Aan dit nummer werkten mee: Margriet van Andel, Mariette Bogaers, Monique Duran, Cecile den Herder, Jan Keij, Wim Laumans, Mia van Luttervelt, Paulien Pinksterboer, Els Plooi, Pieter Verduin, Ruth ter Voort.

FysioLogic

Voor de mens in de praktijk

Wat LogicData onder de naam FysioLogic® ontwikkelde als software voor fysiotherapeuten die behoefte hebben aan een soepelopende administratie, is inmiddels uitgegroeid tot een **breed softwarepakket voor de gehele paramedische sector...**

...omdat

- LogicData in haar 25-jarig bestaan niet heeft stilgestaan.
- LogicData het belangrijk vindt, dat (para)medici hun tijd optimaal kunnen besteden aan hun kerntaken.
- LogicData het belangrijk vindt, dat (para)medici hun tijd en goede humeur niet moeten verliezen in een omslachtige en tijdrovende administratie.
- LogicData vindt, dat het niet moet uitmaken of een praktijk uit één of meerdere behandelaars bestaat.
- LogicData vindt, dat haar software ook zonder cursus toepasbaar moet zijn.

FysioLogic® is verkrijgbaar in twee versies:

- **FysioLogic® Basic** voor een eenvoudige praktijk.
- **FysioLogic® Plus** voor de grotere praktijk. FysioLogic Plus is ook interdisciplinair toepasbaar en daarmee bij uitstek geschikt voor groepspraktijken of medische centra en in een netwerk.

*Vraag gratis
en vrijblijvend
een persoonlijk
advies aan*

LogicData

Hof van Hoornwijk
Laan van Zuid Hoorn 51
2289 DC Rijswijk (ZH)
T 070 415 25 83
F 070 415 51 19
I www.logicdata.nl
E info@logicdata.nl

Al 25 jaar een begrip

LOGICDATA
ADVIESBURO - AUTOMATISERING

COLOFON

Uitgave

Stichting Haptonomisch Contact
KvK Utrecht 30181509
ISSN 0929-7723
www.haptonomischcontact.nl

Voorzitter Stichting

Paulien Pinksterboer, tel.0251-210707
voorzitter@haptonomischcontact.nl

Redactie

hoofredacteur@haptonomischcontact.nl
Cecile den Herder, (035) 5416609
Wim Laumans, (035) 6561690
Mia van Luttervelt (070) 3500019
mvanlutt@planet.nl

Redactieadres

Zuidereind 29
3741 LQ Baarn

Abonnementen en advertenties

Van der Veer Media
Tel. 035 5254558
Fax 035 5254652
vanderveer.media@hetnet.nl
Mob. 06 53610773

Uitgever

Wim van der Veer,
Blaricum

Prijs

Euro 27,50 per jrg. voor 4 nrs.

Kopijsluiting

maartnummer 2009: 31 januari 2009
Juninummer 2009: 30 april 2009

Kopij

Haptonomisch Contact verschijnt vier keer per jaar. Aan haptonomie gerelateerde artikelen, meningen, praktijkervaringen, informatie en nieuws kunt u sturen naar het redactieadres, indien mogelijk graag per e-mail. De verantwoordelijkheid voor de inhoud van dit tijdschrift berust bij de redactie. Zij behoudt zich het recht voor om in overleg met betrokkene kopij in te korten of niet te plaatsen. De auteur blijft eindverantwoordelijk voor de inhoud van zijn/haar geschrift.

Losse nummers verkrijgbaar na overmaking van € 9 op bankrekeningnr. 97.13.66.497 t.n.v. Van der Veer Media, Blaricum. (Studenten)kortingen zijn onder bepaalde voorwaarden mogelijk.

© Alle rechten voorbehouden.

Overname van artikelen alleen na schriftelijke toestemming. Bij plaatsing na toestemming van de redactie dient Haptonomisch Contact te allen tijde als bron vermeld te worden.

Webdesign en onderhoud

webmaster@haptonomischcontact.nl

Dit blad wordt gedrukt op 130 grams
Biotop chloorvrij papier.

De avond valt weer vroeg en dat heeft één groot voordeel: lange winteravonden lenen zich beter voor lezen en studeren. Niet afgeleid door de tuin die gewied moet worden of de mooie zomeravond die je uitnodigt op de fiets te stappen, duik je wat makkelijker de boeken in. Daarom leek ons dit als redactie een mooi moment voor een tweetal achtergrondartikelen over de mensvisie in de haptonomie waar u als lezer uw tanden in mag zetten.

Jan Keij schrijft in dit winternummer over de mensvisie van Levinas en vergelijkt die met de visie zoals hij die terugvindt bij Veldman. Op verzoek van de redactie heeft Pieter Verduin de tekst van Jan Keij meegelezen en er enige toelichting bij gegeven. Hiermee hopen we de toegankelijkheid van deze theoretische stof te hebben vergroot voor onze lezers.

In dit winternummer ook plaats voor meer praktijkgerichte onderwerpen. Zo is er het verslag van de lezing door Monica Pollmann op de Academie voor Haptonomie. Zij vertelt over de nieuwe haptonomische zwangerschapsbegeleiding die een langere periode beslaat dan voorheen: van voor de conceptie, in de fase van wachten of het kindje zich aandient tot het moment dat het kindje zijn eerste stapjes zet. Veel mooie praktijkvoorbeelden in dit verhaal dat zeker niet alleen voor haptonomisch werkenden uit de zwangerschapsbegeleiding interessant is.

In de boekbesprekingen is eveneens plaats voor theorie en praktijk. Mia van Luttervelt las en besprak het boek *Chronisch ziek en toch gezond* van Pieter Verduin. Duidelijk wordt dat dit een zinvol en leerzaam boek is voor iedereen die op haptonomische basis werkt, niet alleen voor fysiotherapeuten, maar ook voor haptotherapeuten, verpleegkundigen, psychologen en artsen.

In *Gedichten die mijn wonden dichtten* van Mary-José Knuvelde is de cliënt zelf aan het woord. Mariette Bogaers bespreekt deze dichtbundel waarin de dichteres de lezer als het ware meeneemt in haar herstelproces via haar gedichten en tekeningen. Het is een mooie illustratie van het herstelproces zoals dat wordt beschreven door Judith Herman in haar boek *Trauma en herstel*.

En mochten u daarna nog winteravonden resten, dan vindt u in de bijdrage van het Kenniscentrum Haptonomie een lijst van nieuw verworven publicaties en recent verschenen scripties die het lezen meer dan waard zijn.

Wij wensen u een inspirerende winter en hopen dat u na lezing van dit nummer zin krijgt een bijdrage te leveren aan *Haptonomisch Contact*. Wij zoeken nog steeds mensen die de redactie van ons blad willen komen versterken, bij voorkeur ook een eindredacteur.

De redactie

**DE STICHTING HAPTONOMISCH CONTACT
ZOEKT PER DIRECT:**

**1. Een eindredacteur M/V
en
2. Een redactielid M/V**

Wij vragen:

- warme en kritische betrokkenheid bij de haptonomiewereld
  - goede beheersing van de Nederlandse taal
- zo mogelijk enige ervaring met eindredactie of de bereidheid dat te leren (1)
  - kunnen werken onder tijdsdruk (1)

Wij bieden:

- een bescheiden reis- en onkostenvergoeding
- boeiende contacten rond het vaktijdschrift voor haptonomie
  - een tijd om nooit te vergeten...

De cliënt als mysterie

Een vergelijking tussen Veldman en Levinas

Jan Keij *

We hebben reden te hopen dat een Leven iets meer is dan een wolk van onderdeeljes, alleen maar feitelijkheden. Ga door dat wat begrijpelijk is heen en je komt tot de conclusie dat alleen het onbegrijpelijke enig licht verschaft.

Saul Bellow

Ik heb al regelmatig in HC mogen schrijven over de filosofie van Levinas en het belang daarvan voor de haptonomie. Af en toe is daarbij, behalve de overeenkomst, ook het verschil met opvattingen van Frans Veldman benoemd. Ik wil dat nu wat systematischer en grondiger doen, en dan tot de volgende belangrijke stelling en conclusie komen voor de haptotherapeutische praktijk: ten diepste is de cliënt een mysterie, en de expliciete erkenning daarvan door de therapeut is van wezensbelang voor goede therapie.

Het model van Veldman: empirisch, materialistisch, evolutionistisch

Schrik niet van de titel van deze paragraaf. Hij vat gewoon het model van Veldman kort en bondig samen. Dat model bestrijkt de empirische werkelijkheid. In gewone taal gezegd is dat de werkelijkheid die op een of andere wijze voor onze zintuigen waarneembaar is: zichtbaar, hoorbaar, voelbaar, met het blote oog of oor, of door middel van instrumenten (microscop, telescoop, deeltjesversneller, MRI-scan) die onze zintuigen als het ware verlengen. Deze uiteindelijk totaal onderzoekbare en waarneembare werkelijkheid is het uitgangspunt van Veldman. En Veldman ziet deze werkelijkheid ook als alomvattend. Meer of iets anders dan de waarneembare werkelijkheid is er niet. Veldman is aldus een belijder van het naturalisme. Dat is de idee dat alles natuur is. Die natuur is stof, niets dan materie. Evoluerende materie. Vandaar dat ik het model van Veldman empirisch, materialistisch, evolutionistisch noem.

Als mens zijn we zelf ook een onderdeel van deze empirische werkelijkheid. Wij zijn een product van de evolutie, gemaakt van sterrenstof. Wij zijn dus materie, en niets daarbuiten. Het leven dat wij zijn is het pure resultaat van een evolutionair proces. Veldman schrijft in *Haptonomie – wetenschap van de affectiviteit* (afgekort als H) op pagina 205:

“Alhoewel wij ons het begin van het leven nog slechts bij benadering kunnen voorstellen. mag onder zeker voorbehoud worden aangenomen dat

* Dr. Jan Keij, filosoof, is geïntroduceerd in de haptonomie door Wim Laumans en Mia van Luttervelt

een levensvatbaar oerorganisme oorspronkelijk is ontstaan uit ingewikkelde aminozuren en suikers, die de oerbouwstenen van het leven vormen en zich vervolgens tot een organische moleculaire structuur verenigden.”

En in zijn laatste grote werk *Levenslust en levenskunst* (afgekort als LL) schrijft hij overeenkomstig het bovenstaande citaat op pagina 31:

“Al kunnen wij ons de dageraad van het leven – de *biogenese* – slechts bij benadering voorstellen, wij mogen aannemen dat, onder bepaalde voorwaarden, een oer-organisme met de mogelijkheid tot leven is voortgekomen uit elementaire, elkaar wederzijds beïnvloedende, biochemische elementen (aminozuren, suikers, lipides, enz.), die zich gegroepeerd en geordend hebben binnen een organische moleculaire structuur, in staat tot autonoom (op eigen kracht) reageren en zich aanpassen aan een *biotoop*, die deel uitmaakt van een adequate *biocenose* (Groep met elkaar samenlevende planten en dieren).

Deze primitieve moleculaire structuur heeft de eigenschap ontwikkeld zich te delen, zich te vermenigvuldigen, via een langzaam en complex proces van mutatie en selectie, om uiteindelijk tot een concrete, autonome levensvorm te komen, die zich vervolgens onophoudelijk verder is blijven ontwikkelen (evolueren).”

Als Veldman in zijn werk dus spreekt over de geest of ziel of over, ik citeer, “het levende subject, geïncarneerd in een object (lichaam)”(H), of over “de eenheid van ziel en lichaam” (H 175) dan moeten we dit altijd volgens zijn model empirisch/ materieel opvatten. We mogen het daarbij ook psychologisch opvatten als we dan maar bedenken dat de psychologie bij Veldman niet meer is dan een onderdeel, een ‘bijkantoor’, van de biologie. De hele idee van oertact tot en met hapsis is daarom niets anders dan een kwestie van chemie: wij zijn een “moleculaire structuur”(H 205, LL 31). Bij Veldman zijn wij dus de mens zoals door de hoofdpersoon Lewin met verbijstering en afschuw beschreven in de roman *Anna Karenina* van Tolstoj:

““In de oneindige tijd, in de oneindige materie, in de oneindige ruimte scheidt zich een blaasje af, een organisme, en dat blaasje handhaaft zich een ogenblik en spat dan uiteen; dat blaasje ben ik.’ Dat was de kwellende onwaarheid, maar het was het enige en laatste resultaat van de eeuwenlange arbeid der mensen in deze richting.”

Deze conclusie van evolutionisme en materialisme bij Veldman is een belangrijke constatering. Geen waardeoordeel: ik doe hier niets af aan de inhoud van zijn leer.

Geen waardeoordeel, maar een conclusie op grond van nuchtere tekstanalyse. Een conclusie ook die gemakkelijk over het hoofd wordt gezien door de wollige, mistige stijl, die vaak verhullend in plaats van verhelderend werkt, en die vol van tegenstrijdigheden zit. Bovendien is de tekst (ook in zijn laatste werk) doorspekt van Latijnse en van moeilijke, vaak quasi wetenschappelijke termen, die opnieuw verhullend werken (ik daag de lezer uit mij uit te leggen wat de betekenis is van bijvoorbeeld het geschrevene op pagina 236 van H.).

Voor alle duidelijkheid nogmaals: er is niets mis met dit empirische model *als model*. Het zou heel goed kunnen werken, en daarom zijn nut kunnen bewijzen. Maar eenmaal verabsoluteerd geeft het oogkleppen, en leidt het dus tot een tunnelvisie. Eenmaal verabsoluteerd voert het model tot dogmatisme: deze theorie spreekt de waarheid, al het andere is quatsch, wartaal. Maar pas op: een model niet meer als model zien is in de val van een ernstige soort van naïviteit lopen. De theorie krijgt daardoor een status die aan de theorie *niet toegekend mag worden*; een status die bedreigend is voor mensen aan wie de theorie altijd dienstbaar behoort te zijn. Op dit laatste zal ik straks nog terugkomen.

Het model van Veldman: deterministisch en daarom een aporie *

Er zitten nogal wat problemen in een theorie die niets anders dan de empirie erkent. Volgens het model van Veldman zijn wij als mens niets dan feitelijkheid: een feit onder de feiten. En die visie slaat meedogenloos terug op zijn eigen theorie, die hierdoor tot mootjes wordt gehakt. Anders gezegd: het klompje cellen dat Veldman als mens is, sleutelt een theorie in elkaar over mensen die ook klompjes cellen zijn. Materie denkt na over materie. Volgens elke filosofische kentheorie is dit de doodssteek voor de waarde van wat beweerd wordt. Want om tot een objectief geldige uitspraak te kunnen komen moet er een categoriaal (d.i. wezenlijk) verschil zitten tussen de beoordelaar en het beoordeelde. Zoals een rechter boven de partijen moet staan om tot een objectief oordeel te kunnen komen, zo moet een werkelijkheid beschreven worden door iets dat *boven* die beschreven werkelijkheid staat. Dat kan Veldman niet, omdat hij zichzelf opvat als louter deel van de empirische werkelijkheid die hij beschrijft. Daarmee bevindt hij zich in een zeer penibele positie. Want het gevolg van deze vereenzelviging van beschrijver en beschrevene is dat elke uitspraak en dus elke theorie als een door en door subjectief, toevallig, incidenteel gebrabbel moet worden beschouwd. De Franse filosoof Luc Ferry verwoordt dat in zijn boek *Van wijsheid tot schoonheid* kernachtig als volgt:

“Opgelet, wie nu gaat spreken is niet ‘ik’ maar een voorlopig en complex samenraapsel van cellen en een voorgeschiedenis waarvan het effect hier en nu is dat dit of dat wordt beweerd.”

* *Aporie* = onoplosbaar filosofisch probleem

Cellen oordelen over cellen. Een moleculaire structuur beschrijft moleculaire structuren. Beweren dat je dan de waarheid spreekt is in tegenspraak met de positie die je inneemt. Veldman zegt dus: “ik ben het loutere gevolg is van geëvolueerde processen”, terwijl hij tegelijk met de aanspraak op de waarheid van die uitspraak pretendeert buiten die processen te staan. Deze contradictie blaast elke aanspraak op waarheid op.

Kortom, objectiviteit veronderstelt dat degene die analyseert buiten of boven het geanalyseerde staat. Voor objectiviteit is dus vereist dat Veldman anders of meer is dan een louter biochemisch element. Vereist is dat hij van een andere orde is. Maar... het allerergste moet misschien nog komen, met het volgende.

Veldman is een causaliteitsdenker. Dat wil zeggen: hij ziet de hele empirische werkelijkheid als een door de wet van oorzaak en gevolg bepaalde orde, en dus als gespeend van vrijheid. Dat is niet vreemd, omdat in een evoluerende, empirische orde nu eenmaal de vrijheid nergens aan te treffen is. In *H* schrijft Veldman op pagina 173 over de mens:

“Hij representeert een *esse ex causa*. Een bestaan vanuit een oorzaak, een oorsprong, een bron, vooralsnog gebonden aan die bron. In dit *esse ex causa* ligt heel de historiciteit van zijn wording: zijn in de genen opgeslagen *mémoire* aan evolutioneel-ontogenetische menselijke voorgeschiedenis...”

De term ‘vooralsnog’ zou kunnen duiden op de mogelijkheid dat ik mij als mens in de loop van de ontwikkeling los zou kunnen maken van een causale binding. Veldman meent dat ook. De mens zou “uiteindelijk tot een concrete, autonome levensvorm (kunnen) komen (LL 31)”. Hoe, dat legt hij niet uit, omdat dit gewoonweg niet kan. Een mens van sterrenstof kan niet tot vrijheid (een autonome levensvorm) komen omdat de kosmos inderdaad van boven tot onder bepaald, *gedetermineerd* wordt door de causaliteit. Alles wordt daarin begrepen en beschreven als gevolg van een eerdere oorzaak, teruggaand tot de oerknal. Kortom, de mens, volgens Veldman een bestaan vanuit een oorzaak, kan niet anders dan als gevolg van die oorzaak worden opgevat. Hoe zou ooit in dat gevolg vrijheid kunnen zitten?

Veldman kan zo niet anders dan aan elk mens alle vrijheid ontzeggen. Met als gevolg dat wij als mens niet beslissingsvaardig zijn. Veldman zal dit niet beamen, maar de vrijheid als hersenschim is gewoonweg de consequentie van zijn model, zodat bijvoorbeeld het hele hoofdstuk 12 in *LL*, *Innerlijke vrijheid*, met zichzelf in tegenspraak is. Alles wat wij denken, doen en uitvoeren, is causaal bepaald. Van wandaden is dan geen sprake meer. Niets kan ons nog aangerekend worden, want wie gedetermineerd is kan altijd roepen: “ik kon niet anders”. Een rampzalige conclusie omdat de hele ethiek zoals Veldman die geeft in zijn boeken instort. *Er is geen ethiek*

omdat er geen vrijheid is. Hier wringt de schoen heel ernstig en pijnlijk.

Veldman kan niet anders dan aan elk mens alle vrijheid ontzeggen. Tja, daar zit toch wel iets in. Want dag in dag uit worden wij in ons waarnemen (in brede zin) en handelen geconfronteerd met een empirische werkelijkheid waar wij zelf als waarnemers ook deel van uit lijken te maken. De wet van de causaliteit geldt hier alom. Ook voor ons: wij bewegen ons als een object in de empirische werkelijkheid, rekening houdend met de wet van oorzaak en gevolg door frontale botsingen te vermijden en bij ziekte naar de dokter te gaan.

Aan de andere kant: *tegelijk* hebben wij de ervaring voortdurend te kunnen kiezen uit allerlei alternatieven die zich voor een beslissing onzerzijds aandienen. Wij hebben dus de ervaring van een vrijheid, die tegelijk *niet compatible* blijkt met ons onderdeel zijn van de causaal bepaalde, empirische werkelijkheid. Wij voelen ons ook voortdurend verantwoordelijk voor ons gedrag, ons handelen. En in die verantwoordelijkheid erkennen wij feitelijk de vrijheid. Wat wij dus in theorie kunnen ontkennen, de vrijheid, kan in het dagelijkse leven niet gepraktiseerd worden. Hier wringt de schoen opnieuw: er is hier een duidelijke discrepantie tussen de theorie van Veldman en de praktijk. De vrijheid kan niet volgens het model van Veldman. De vrijheid kan wel volgens onze ervaring.

Wat nu? Geven wij toe aan de ervaring? Maar dan passen wij, met onze vrijheid, niet in het model van Veldman. Ontkennen en negeren wij de ervaring van vrijheid dan lukt het weer wel. Maar geven wij in dat laatste geval niet ten onrechte voorrang aan het model boven onze ervaring? Reduceren wij onszelf dan niet ten onrechte tot het model? Tot een *reductionistisch* model? Zijn wij enkel een causaal bepaald ding met gevoelens, zoals Veldman feitelijk stelt, of zijn wij *meer* dan dat? Verabsoluteert het model van Veldman niet eenzijdig het causale gebeuren in de buitenwereld, onder verwaarlozing van onze onontkoombare ervaring voortdurend te kiezen uit vele handelingsalternatieven? En nogmaals: ik weet dat hij spreekt over het autonome, vrije subject. Maar *hij geeft er de mogelijkheid in zijn model niet van aan!* Het kan volgens zijn empirische model niet bestaan!

Het model van Levinas: metafysische raakbaarheid

De Franse filosoof Levinas (1906-1995) neemt de ervaring als uitgangspunt voor zijn filosofie, en dus voor zijn theorie over de mens. Hij komt dan tot inzichten waarmee hij zich wezenlijk onderscheidt van Veldman en er tegelijk zeer verwant mee is.

Ik zet eerst kort het model van Levinas uiteen¹, vervolgens kijk ik naar overeenkomst en verschillen in vergelijking met Veldman.

1. De mens als mysterie

Levinas stelt dat ons diepste zelf niet gekend kan worden, omdat het altijd aan elke waarneming ontsnapt. Ik stel de lezer voor dit zelf te testen: bekijk uzelf (vanuit de vraag: wie ben ik) en zie, er is meteen een ik dat kijkt en een ik dat bekeken wordt. Zodra u naar uw kijkende ik probeert te kijken verandert dat in een bekeken ik. Steeds opnieuw. Probeer maar: het ik dat kijkt toont zich nooit. Het speelt voortdurend verstoppertje. Juli Zeh schrijft in haar roman *Speeldrift*:

“Als ik mijn gezicht in de spiegel bekijk, over mijn eigen bewustzijn nadenk of me afvraag wie ik ben, blijft er altijd een deel achter, dat geen greep op zichzelf kan krijgen. Ergens in ons is die laatste, piepkleine kruimel, die altijd een stap achteruit doet als we denken een blik op hem geworpen te hebben – want dat is degene die kijkt.”

Welnu, ons kijkende ik is het bewustzijn, het punt van waaruit gekeken wordt. Dat blijft altijd buiten beeld. Wat wij waarnemen zijn altijd bewustzijnsinhouden, nooit het bewustzijn zelf. Wat wij waarnemen zijn gevoelens, herinneringen, anticipaties, beelden van de buitenwereld als bewustzijnsinhouden, maar nooit het bewuste ik zelf: nooit het ik dat voelt, reflecteert, herinnert, ziet. Vandaar dat Sartre het bewustzijn een ‘niet’ of ‘niets’ noemt, in de zin dat het *niet* gekend (niet waargenomen) wordt. En hoe vreemd dit verhaal misschien ook klinkt: iedereen die de vrijheid erkent, erkent toch dit buitenempirische ik, omdat nergens *in* de empirie vrijheid te traceren is.

Dit onkenbare ik, de voeler, ziener, ruiker zelf, is voor Levinas ons diepste, wezenlijke zelf. Dit bewustzijn (het ik dat voelt, ziet, ruikt, et cetera) is daarom een niet empirisch, metafysisch ‘gegeven’. En hierin wijkt Levinas af van Veldman. Voor Veldman is ons diepste zelf altijd nog een empirisch *gegeven*. Voor Veldman zijn wij daarom per definitie *volledig in beeld te brengen*.

2. De mens als gevoeligheid

Dit onzichtbare zelf is volgens Levinas ons leven, in de zin van: levend zijn, niet dood. Omdat dit leven ‘buiten bewustzijn’ is hebben wij er geen begrip van, geen greep op. Geen (be)grip: inderdaad, wij ervaren ons leven als een uiterste kwetsbaarheid. Vandaar dat Levinas het leven als kwetsbaarheid, als gevoeligheid typeert.

1) Zie HC 4, december 2003: Aanraking – de gevoelige filosofie van Levinas en HC 1, maart 2007: De ethiek onder de ethiek.

Nog een keer: ons onzichtbare zelf is ons ik als leven. Wij ervaren dat niet als een onneembare burcht maar integendeel als een heel fragiel, kwetsbaar gegeven. Deze kwetsbaarheid is bij Levinas synoniem met gevoeligheid. Kortom, wij zijn als mens een uiterste gevoeligheid. Iets om heel serieus rekening mee te houden naar onszelf en in onze relaties.

In dit laatste, de gevoeligheid, stemt Levinas overeen met Veldman. Maar het verschil moge ook duidelijk zijn: bij Veldman zit de gevoeligheid op empirisch, fysisch niveau, bij Levinas zit de gevoeligheid in ons leven, en nergens anders. De gevoeligheid zit dus bij Levinas op metafysisch niveau. Dat verklaart waarom de empirische wetenschappen nooit de existentiële betekenis van lijden voor een mens kunnen achterhalen.

3. De mens als ethische gevoeligheid

De gevoeligheid is volgens Levinas niet alleen gevoeligheid voor lust of pijn, maar ook *ethische* gevoeligheid. Wij ervaren die op het moment dat we geraakt worden door het appèl van een ander mens. Ik word dan geraakt in mijn levende zelf, in dus datgene waar ik geen greep op heb. Reden waarom ik over het geraakt worden geen zeggenschap heb: op het moment dat ik geraakt word heb ik het even niet voor het zeggen. Een moment later herneem ik mijzelf, maar de raking zelf valt buiten mijn zeggenschap. Over het belang van dit gebeuren voor de haptotherapie heb ik eerder in *HC* geschreven².

De mens: kenbaarheid of mysterie

Veldman heeft de mens onder het stof bedolven, Levinas heeft de mens onder het stof vandaan gehaald. Voor Veldman is het subject een empirisch, materieel gegeven, en dus uiteindelijk volledig kenbaar. Voor hem is het subject als zodanig een *ontologisch* subject (ontologisch is hier: fysisch/empirisch). Voor Levinas die het leven, het bewustzijn zelf (de voeler, de waarnemer) buiten het empirische plaatst, is het subject ten diepste onkenbaar. Voor hem is het subject levend, dat wil zeggen een *metafysisch* (buiten het fysisch/empirische) subject, en als zodanig een raakbaar, *ethisch* subject.

Stel nu eens dat Levinas *zijn* gelijk heeft met zijn stelling dat het gevoelige leven zelf onzichtbaar is. Stel nu eens dat het levende subject, dat alles bekijkt, zelf niet bekeken kan worden. En stel nu eens dat daar, in dat leven dat klopt in het heden, de gevoeligheid huist. En waar zou die anders moeten huizen dan in het leven zelf? In dat geval... betekent gevoelige mensen behandelen voor de haptotherapeut altijd *levende* mensen behandelen. Daarentegen betekent slechts de empirie erkennen dan het leven ontkennen, en daardoor de gevoeligheid ontkennen. Want in het empirische is geen gevoeligheid. Dat is de paradox van Veldman: zijn hele idee van *hapsis* wordt

2) *HC 1, maart 2007: De ethiek onder de ethiek.*

tot *ongevoeligheid* door die hapsis op te sluiten in het empirische. Gevoeligheid is immers altijd gevoeligheid van *iemand*. Van iemand die zich verlustigt in zijn gevoel of die op pijnlijke wijze zijn gevoel ondergaat. Waar zit die iemand? Antwoord: in het leven, en nergens anders. Dat leven laat zich niet tot het empirische herleiden. Dat gebeurt (misschien) pas met de dood. Kortom, zonder de voeler zelf, het brandpunt van alle gevoeligheid, is er geen gevoeligheid.

Dat brandpunt, die iemand, is een mysterie, ook al legt de cliënt zijn ziel voor de therapeut 'bloot'. Alles wat hij of zij aan de therapeut kan mededelen zijn slechts interpretaties over zijn leven, maar niet dat leven zelf, niet dat blijvende geheim zelf. Alles wat hij kan delen door mede te delen zijn slechts bewustzijnsinhouden, die heel pijnlijk kunnen zijn, maar die slechts pijnlijk zijn bij de gratie van een *levend* subject, dat de gevoeligheid heeft om pijn waar te nemen.

Dit levende subject ontbreekt bij Veldman. Natuurlijk maakt dit niet zijn model waardeloos. Inhoudelijk gezien kan veel vanuit de ervaring bevestigd worden. Maar hij ziet over het hoofd wat nu eenmaal als onzichtbaarheid gemakkelijk vergeten kan worden. De oude brompot, pessimist en filosoof Schopenhauer heeft mijns inziens terecht opgemerkt dat het materialisme (empirisme) "de filosofie is van het subject dat vergeet zichzelf mee te tellen". Indien het subject, de bedenker van het materialisme, het subject mee zou tellen, dan zou duidelijk worden dat het subject buiten het bedachte valt, waardoor het subject als mysterie aan het licht zou komen. De mens als mysterie: een ondoorgrondelijkheid, het wezen dat alle definities overstijgt.

Erkenning van de cliënt als mysterie

Het voordeel van het stoffige subject van Veldman is dat het tot in de kleinste details gekend kan worden: de therapeut kan de cliënt blootleggen. Het nadeel van het afgestofte subject van Levinas is dat de cliënt nooit gekend wordt. Dat is de diepe betekenis van het motto van de roman *Perlmann's zwijgen* van Pascal Mercier:

"De anderen zijn werkelijk anderen. Anderen."

Anderen: een geheim, een raadsel, mysterie. Maar de erkenning van dit mysterie door de haptotherapeut kan zeer *heilzaam* zijn voor de cliënt. Want daardoor erkent de therapeut dat de cliënt tot geen enkele theorie te reduceren, te herleiden is; dat geen enkele therapie de cliënt kan omvatten

De cliënt past in geen enkele theorie: dat betekent dat de therapeut de therapeutische theorie nooit anders kan zien dan als een middel dat dienstbaar is aan de cliënt; als een middel ook dat eventueel aan de cliënt kan worden aangepast,

3) Wachten tot de cliënt iets zegt dat je kunt ophangen aan de Freudiaanse theorie van het Oedipuscomplex. Alleen horen wat in de theorie past.

voor hem opzij kan worden geschoven of opgeschort. Dat betekent ook dat de therapeut de cliënt nooit in het keurslijf van de theorie zal proberen in te passen, wat het gevaar van oogkleppen en tunnelvisie verkleint. Dat betekent dus dat hij niet, zoals de Duitse filosoof Achenbach zegt, zit te wachten tot Oedipus voorbij komt³. Erkenning van de cliënt als mysterie is eenvoudigweg een voorwaarde om open te blijven staan voor hem als levend, gevoelig subject. Erkenning is een voorwaarde om werkelijk te luisteren, om ook de eventuele boodschap achter de boodschap te kunnen horen, zonder de woorden van de cliënt in de mal van de theorie te drukken, wat een misvorming van zijn verhaal zou kunnen inhouden.

Kortom, in acht nemen van de uiteindelijke onkenbaarheid van de cliënt uit zich in een bescheiden houding van de therapeut ten opzichte van de cliënt, als een houding die een wezensvoorwaarde is voor een kans van slagen. Ik ben het daarom met *Herzog* uit de gelijknamige roman van Saul Bellow eens:

“We hebben reden te hopen dat een Leven iets meer is dan een wolk van onderdeeljes, alleen maar feitelijkheden.”

We hopen dat een Leven meer is. We hopen dat het een metafysisch, niet empirisch, en ten diepste onbegrijpelijk Leven is als mens. De acceptatie van dat onbegrijpelijke leven zou wel eens een *heilzaam* humaan licht kunnen verschaffen aan de therapie. Ik ben het daarom ook eens met het vervolg van het citaat:

“Ga door dat wat begrijpelijk is heen en je komt tot de conclusie dat alleen het onbegrijpelijke enig licht verschaft.”

Als Veldman deze onbegrijpelijkheid expliciet zou toevoegen aan zijn model, dan zou het aan grondigheid en waarde winnen.

Een reactie op 'De cliënt als mysterie'

Pieter Verduin

Op uitnodiging van de redactie van Haptonomisch Contact las ik Jan Keij's artikel over Veldman's boek 'Levenslust en levenskunst' met de vragen: wat zijn de merites van het artikel, wat zijn de consequenties voor het werkveld bij plaatsing, wat vind je van de leesbaarheid. Hieronder mijn antwoord op die vragen, met nog een korte toevoeging over mijn eigen positie.

Ik las het artikel met plezier en de merites ervan zijn m.i. de volgende: Het relateert op een duidelijke, vruchtbare en opbouwende manier het werk van Veldman. Praktisch werkzame haptotherapeuten die zoeken naar een kader, een legitimering voor hun werk, kunnen er een hulpmiddel in vinden om kritisch met Veldman's tekst om te gaan. 'Kritisch' wil wat mij betreft hier zeggen: ontvankelijk zijn voor het waardevolle in Veldman's boek, en tegelijk een gezonde afstand betrachten om zelfstandig in dialoog te gaan met wat Veldman schrijft. Keij's visie kan lezers met name helpen om een mogelijk ongewenst effect van Veldman's benadering te zien: de levendige, creatieve, mag ik zeggen liefdevolle haptonomische benadering dichttimmeren met maat en getal. Op verschillende plaatsen, impliciet en expliciet dreigt de eenzijdigheid van een verabsoluteerde empirisch-wetenschappelijke benadering in Veldman's boek.

Ik lees in Keij's artikel een bevestiging van waar haptotherapeuten goed in zijn: een open benadering in praktijk brengen die op haar beurt bevestigt 'wat zich voordoet'. In een ontmoeting met de cliënt met een hulpvraag voelend en voelbaar delen wat er gebeurt in die ontmoeting, wie de cliënt ook is, wat zijn appèl ook is. Een benadering waarin de therapeut de waarden en eventuele waarden-conflicten die uit die ontmoeting voortvloeien verheldert, mededeelbaar maakt en zo duidelijk mogelijk uitwerkt.

Keij's artikel bevestigt ook Veldman's werk, zoals gezegd op een kritische en opbouwende manier. Want Veldman's taalspel, zijn manier van verwoorden van zijn eraringen, is op vele plaatsen inspirerend en biedt veel aangrijpingspunten voor handelen dat waarden genereert. Dat is iets anders dan de claim van universele waarheid die Veldman vanuit zijn wetenschapsopvatting legt, een claim die Keij met zijn analyse terecht betwist. Een claim die mijns inziens ook niet moet en niet kan worden nagestreefd.

Veldman's werk levert materiaal om over de haptonomie te spreken en te schrijven, om successen van de haptonomische benadering te beschrijven en om er kritiek op de haptonomische benadering mee te verwoorden. Dat blijft helemaal overeind. Jan Keij wijst de weg om er in de praktijk mee te werken: Veldman's visies in contact brengen met de levende praktijk. Dat is iets anders dan Veldman tot de laatste komma en punt willen begrijpen en nazeggen vanuit het idee dat dat de laatste en enige waarheid is.

Dat lijkt me dan ook een belangrijke consequentie voor het werkveld: een praktische bezinning volvoeren op wat nu eigenlijk *waarheid* wel en niet kan zijn. En op wat *waarde* wel en niet kan zijn. Met andere woorden een bezinning op de aard van ethiek en wetenschap, en van daaruit een zoeken en vinden van een passende verantwoordingsstrategie om de rijkdom aan casuïstiek uit de haptotherapie-praktijk te beschrijven en verantwoorden.

Wat kan helpen: Er is sinds een jaar of tien een prachtige strategie geland in de gezondheidszorg: evidence based medicine of evidence based practice. Alleen wordt die in de praktijk en in publicaties vaak – niet altijd - op dezelfde manier vereenzijdigd als Veldman in zijn benadering doet. Dat moet je dus kunnen doorzien en anders kunnen doen. Verder komt voor een systematische onderbouwing en kritisering van de haptonomische benadering ook kwalitatief onderzoek in de vorm van case-studies, interviews, (participerende) observaties in aanmerking, eventueel gecombineerd met kwantitatief onderzoek. Maar dat is dus anders dan alleen en exclusief willen koersen op natuurwetenschappelijk onderzoek.

Over de leesbaarheid van het artikel. Ik vind de versie die ik van Keij's stuk las kraakhelder. Het vergt wel enige lees-discipline en -concentratie. De lezer moet een zekere inspanning doen om de begrippen die de schrijver introduceert, en overigens goed uitlegt, in te passen in de gedachtengang die hij vervolgens ontvouwt. Een mondelinge toelichting kan helpen. Ik vind het artikel mooi en evenwichtig opgebouwd. Ik zou zeggen: organiseer een lezing van Jan Keij voorafgaand aan publicatie of erachteraan, succes verzekerd!

Mijn eigen positie m.b.t. het onderwerp: Ik heb dezelfde kritiek op Veldman's wetenschapsopvatting als Jan Keij; ik werk mijn wetenschapsopvatting eigenlijk nog wat radicaler uit volgens de lijn van de filosofen Kant, Schopenhauer, Nietzsche en Habermas. Voor de gezondheidszorg maak ik die opvatting dan van toepassing met Yalom en Frankl (zie mijn boek *'Chronisch ziek en toch gezond'*, Lemma 2007, en mijn gastcolleges aan de Academie voor Haptonomie te Doorn). In een mailwisseling met Els Plooijs n.a.v. haar studie in *'Levenlust en Levenskunst'* schreef ik: '...ik vind het op veel punten heel inspirerend wat Veldman (...) schrijft. Daarvoor moet ik er wel in slagen om door zijn 'realistische' standpunt heen te lezen. Ik bedoel daarmee dat hij, soms zeer gedetailleerd ook, algemene begrippen en beschrijvingen geeft waarvan hij verwacht dat ze beantwoorden aan een objectieve werkelijkheid: 'Zo is het'. Ik ben meer een nominalist: algemene begrippen zijn voor mij slechts namen, nomen, die door de menselijke geest geconstrueerd zijn. Het zijn geen een op een representaties van de werkelijkheid. De basis blijft altijd de voorgegeven band van mens met de wereld. Om die te kennen speelt de individuele ervaring van die band een belangrijke rol. Ik ga ervan uit dat het bij Veldman ook op die manier werkt, en vanuit zijn individuele ervaring van de werkelijkheid heeft hij veel te melden. Alleen zijn opvatting van wetenschap, de realistische opvatting dus, doet het soms wat rigide overkomen. Voor mij volgt daar dan de opgave op om mij niet door die rigide wetenschapsopvatting te laten besmetten. Of om van mijn relativisering daarvan het zwaartepunt van de studie van zijn gedachten van te maken. Want de studie van zijn gedachtengoed, de namen die hij aan zijn ervaringen geeft, levert waardevolle

dingen op, en het is alleszins de moeite waard om die helder te krijgen. Voor mij zijn dus de vragen: Welke waarde kan inzicht in levenskunst en levenslust hebben voor mijn handel en wandel met de mensen met wie ik leef en werk? Welk taalspel kan die waarde helpen realiseren? Veldmans taalspel wil ik uitdrukkelijk ‘open houden’, d.w.z. blijven vergelijken met andere taalspelen, met mijn eigen ervaring en de ervaringen van anderen.’

Uitgaan van het mysterie voor het kennen van de grillige, soms lustvolle, soms saaie, tenslotte altijd pijnlijke gang van zaken die het leven van alledag is, vraagt moed (levensmoed) en vraagt kunst.

Uitgaan van het mysterie, nu eens in passende gelatenheid, dan weer in levendig meebewegen, blijkt ook zeer vruchtbaar te kunnen zijn voor het begrijpen en aanvoelen van de menselijke werkelijkheid, de werkelijkheid van cliënt en haptotherapeut. Het mysterie leren plaatsen kan leiden tot levensvreugde of levenslust, solidariteit en helderheid van geest. Maar ook voor het mysterie als uitgangspunt geldt dat, wanneer het eenzijdig en exclusief wordt toegepast, een monddood makend of zelfs gewelddadig effect zal resulteren. En anderzijds het dagelijkse, levendige werk volgens de empirisch-analytische methode uiteindelijk willen herleiden tot een vaststaande, constante wereld van regels en wetmatigheden is verleidelijk, en levert inderdaad zeker in de eerste fase ook veel op aan stimulans en aan mogelijkheden om de werkelijkheid te begrijpen. Maar wanneer deze aanpak niet gerelativeerd wordt leidt de benadering tot stilstand en onbeweeglijkheid; juist de levenslust en levenskunst zal dan wijken.

Goethe vatte mooi samen waar we het hier over hebben: *‘jeder Konsequenz führt zum Teufel’*.

Het gaat er wat mij betreft om de relatieve waarde van het menselijk kenvermogen te herkennen, zowel in de empirisch-wetenschappelijke benadering als in alle andere benaderingen. Om die manieren van werken creatief, transparant en systematisch in te zetten voor het realiseren van wat betrokkenen in een concrete situatie denken dat goed en waardevol is. Eén benadering tot alle andere mogelijkheden van rationaliteit uitsluitend criterium te verheffen verschraalt ons toch al gebrekkige kenvermogen onnodig. Uiteenlopende soorten kennis op een voor kritiek toegankelijke wijze aandragen om tot een gedeelde werkelijkheid te komen is wat mij betreft een uitdagend avontuur.

Ik beveel Jan Keij's 'De cliënt als mysterie' van harte in de belangstelling en aandacht van de lezers aan!

Voor u gelezen

Chronisch ziek en toch gezond - Pieter Verduin

Besproken door Mia van Luttervelt

Dit boek beschrijft een opvatting van gezondheid die als grondslag en doelstelling kan werken voor onderwijs en praktijk van professionele gezondheidszorg. De ideeën komen allereerst uit de persoonlijke ervaring van de auteur als patiënt, mantelzorger, docent, onderzoeker, behandelaar en filosoof en de inspanningen om met de mensen om zich heen gezond te zijn, gelukkig te zijn en om kwaliteit van leven te genereren. Verdere bronnen zijn de *Ethica Nicomacheia* en *De ziel* van Aristoteles; het werk van Viktor Frankl in zijn opleiding tot logotherapeut aan het Nederlands Instituut voor Logotherapie en Existentiële Analyse (NILEA); de door hem ontwikkelde modules *Grondslagen Fysiotherapie* aan de Hogeschool Leiden en de Universiteit Utrecht; en zijn gastcolleges aan de Academie voor Haptonomie te Doorn.

Het boek wordt in HC besproken, omdat het buitengewoon zinvol en leerzaam is voor iedereen die op haptonomische basis werkt, niet alleen voor fysiotherapeuten, maar ook voor haptotherapeuten, verpleegkundigen, psychologen, artsen, enzovoort. De essentie van zijn theorie herken ik uit de theoriecolleges van Frans Veldman en Willem Pollmann-Wardenier in de zeventiger jaren. Ook toen was al duidelijk dat ziekten bestrijden niet altijd zorg voor de gezondheid betekent en dat chronisch zieke mensen heel gezond konden zijn.

In het eerste hoofdstuk, *Inleiding*, worden het probleem, de oorzaak en de aanpak beschreven. Onze gezondheidszorg is vaak ziektezorg en daarmee een antwoord op onze kwetsbaarheid. Maar wat 'gezondheid voor mensen' is, is hierbij niet duidelijk. Soms maakt dat niet uit, maar soms kan dat heel ernstig zijn, stelt Verduin. Vooral wanneer hulpverleners niet kunnen zien wanneer bijvoorbeeld de existentiële nood ernstig is en wanneer niet. Een ontwikkeling is nodig van 'natuurlijke' gezondheidszorg naar een communicatieve benadering en 'vraaggestuurde' zorg. 'Enige trefzekere, beproefde en concrete hulpmiddelen vind ik in de haptonomische benadering volgens Veldman en de logtherapeutische benadering van Frankl', schrijft Verduin.

Na kernhoofdstuk twee *Materie, leven en geest* kan de lezer op een praktische manier zeggen wat 'de persoon' is en wat 'gezondheid voor mensen' is. Verduin maakt daarbij gebruik van Aristoteles (*soma, psyche, thymos, en nous*) en Frankl (menselijke gezondheid is de ervaring van een zinvol leven).

Hoofdstuk drie behandelt *de aard en mogelijkheden van het geestelijk vermogen: nous, pneuma*, spiritualiteit. De kenmerken zijn: fundamentele vrijheid en verantwoordelijkheid. Geluk is een geslaagd leven, *eudaimonia*, zegt Aristoteles. Als gezondheidssymptomen noemt Verduin: levensvreugde, levensmoed, voelbare solidariteit, helderheid van geest; de instelling en het vermogen om te communiceren over levensvragen; afspraken en arrangementen hebben en maken die aangeven dat een persoon bij anderen hoort en voor anderen iets betekent. Dit geluk, ‘leven zoals de bedoeling is’, overtroeft organische disfuncties of emotionele stoornissen. Daartegenover staan dan: zinloosheid, vormen van agressie, depressie en verslaving (suïcide wordt niet expliciet genoemd, ML).

In hoofdstuk vier ligt het focus op *Fysiotherapie als vorm van integratieve gezondheidszorg*. Autogene training en de haptonomische benadering worden genoemd als mogelijkheden om de persoon *verbinding te helpen maken* met lichamelijke pijn, de pijn van een verlies, angst voor de toekomst, de last van verantwoordelijkheid, enzovoort, en *te kiezen* voor: ‘Dat ben ik. Zo wil ik zijn. Daar sta ik achter.’ In hoofdstuk vijf *Op zoek naar gezondheid* vinden we naast Frankl ook Yalom ‘in het voetspoor van Aristoteles en de existentialisten’. Hoofdstuk zes behandelt de *Diagnose en therapie van een existentiële crisis*. Het hele boek, maar vooral dit hoofdstuk is doorspekt met patiëntcasuïstiek. Hoe is een existentiële frustratie of crisis te herkennen en wat zijn de mogelijkheden voor begeleiding? Besproken wordt het begeleiden van de zoektocht naar zin, persoonlijke waarden, het stellen van doelen, en het gevaar van afdwalen. Hoofdstuk zeven beschrijft hoe een patiënt het voor elkaar krijgt zinvol te leven met een chronische ziekte: *Zinvol leven met onophefbaar lijden: een chronische ziekte*. De bedoeling is dat een zorgverlener (*vanuit zijn eigen beroep!*) zo’n proces kan ondersteunen als de situatie dat vraagt. Hierbij wordt gebruik gemaakt van een zogenaamde waardenanalyse: de tragische trias van schuld, lijden en dood naast de optimistische trias van vertrouwen, liefde en hoop. Hoofdstuk acht *Afbakening van integratieve gezondheidszorg* behandelt afbakeningsvragen op gezondheidszorgniveau, voor paramedische disciplines en de situatie van de zorgverlener die ingaat op een zorgvraag. In ‘*Schoenmaker, houd je bij je leest*’: valt het rekening houden met de persoon van de patiënt en het begeleiden van existentiële problematiek binnen of buiten uw beroepsdomein? Daarnaast worden basale aanwijzingen gegeven welke indicaties er kunnen zijn voor een consult van een specifieke deskundige.

Tot besluit spreekt de auteur de wens uit ‘dat dit boek eraan bijdraagt dat toegewijde professionals zélf actief gaan onderzoeken hoe de hier beschreven mensvisie in de praktijk van zorg voor de gezondheid van mensen past, hoe zij uitwerkt’. Het boek heeft mij veel gebracht. Het is een inspirerende concretisering en uitwerking

van veel wat ik al jaren als haptotherapeut, filosofisch consulent, (gepensioneerd) fysiotherapeut(-docente) en mede-oprichter van Haptonomisch Contact heb trachten vorm te geven. In de handen van fysiotherapeut-docent-gezondheidszorgfilosoof Verduin wordt de ‘integratieve gezondheidszorg’ gemetamorfoseerd tot ‘gezondheidszorg als levenskunst’. Dankjewel, Pieter, ik kan gezond oud worden met je boek!

Chronisch ziek en toch gezond – theorie en praktijk van de integratieve gezondheidszorg, Pieter Verduin, uitgeverij Lemma = Boom Juridische Uitgevers 2007, Paperback 239 pp., ISBN 978-90-5931-064-3, € 28,50.

Dit is mijn grens – ken je grenzen en je blijft in balans
- Gaby Olthuis

Besproken door Mia van Luttervelt

Trefwoord: haptonomie, levenskunst. - Dit is een eenvoudig en gemakkelijk leesbaar boekje voor mensen die moeite hebben met het aangeven van hun grenzen, in hun werk, aan hun partner, hun puberende kind, hun leidinggevende en vooral aan zichzelf. Vooral voor de hoogsensitieve, uitgeputte mensen, en mensen met burn-out. – Het boekje komt wat traag en algemeen op gang. Op p.173 staan alle handvatten op een rij in de vorm van vragen, op een wijze die ik persoonlijk liever aan het begin van het boek zou zien. Het geeft veel opdrachten en oefeningetjes en eenvoudige, wat standaard casusbeschrijvingen. Ik kan me voorstellen dat het boekje door zijn eenvoud veel cliënten zal aanspreken, terwijl het juist daardoor anderen snel zal kunnen afschrikken. Op de achterflap staat dat de auteur haptonoom/haptotherapeut en psychosociaal therapeut is. In de tekst heb ik de haptonomie/haptotherapie nauwelijks kunnen terugvinden. Het lijkt me bij uitstek een eenvoudig boekje ter ondersteuning van wat in trainingen en praktijk wordt aangereikt.

Dit is mijn grens – ken je grenzen en je blijft in balans, Gaby Olthuis, ISBN 978-905599-233-1, Paperback 192 pp., € 16,00

**'Gedichten die mijn wonden dichtten' -
Mary-José Knuvelder 2007**

Besproken door Mariette Bogaers

In de inleiding schrijft Mary-José Knuvelder dat haar gedichten vorm geven aan het proces van verwerken, het eindelijk woorden krijgen voor het thuis komen in haarzelf. Middels haar gedichten en tekeningen wil zij de lezer deelgenoot maken van haar zoektocht.

Het was geen gemakkelijke tocht. In haar inleiding schrijft ze dat ze al vroeg wees werd en een tocht maakte via opvangfamilie, pleeggezinnen en opvanghuizen. Het vinden van een 'thuis' was een zware tocht.

De eerste twee stroven van het openingsgedicht luiden:

*Ik word gezien, gehoord, begrepen,
Ben dus daadwerkelijk 'hier'.
Ik ga schrijven, de oorverdovende stilte
Van jaren krijgt 'stem' op het papier.*

Haar worsteling om haar stem op papier te krijgen, woorden te geven gaat via een zee van woordeloze tranen. Ze dicht: *Ik loop over, over van tranen. En ze hebben allemaal een andere maat en vorm. Het zijn er zoveel.*

In deze zee vindt ze langzaam maten en vormen. De zee wordt genuanceerder, totdat zij na de lange tocht een thuis ontdekt in zichzelf. In het gedicht 'Glashelder' schrijft ze over haar tocht:

... In mij breekt het ijs, mijn vloeibare 'zieleglas':..... 'tranen'.....

*Zie even niet meer "helder",
Maar kan "verhelderend-zien".
Hoor even niet meer duidelijk en "helder",
Maar kan "verhelderend-luisteren".
Durf mezelf amper of niet te "voelen",
Maar "raak de wereld –voorzichtig – aan".*

Als ik aanraak, beroer ik de wereld...

Niet alleen de wereld buiten mij, ook de wereld..... "in mij"....

Mary-José tast heel behoedzaam naar het verleden, het heden en haar toekomst af. Woorden worden heel voorzichtig in tekst en beeld gezet. Je voelt hoe ze bij ieder woord, punt en komma gewikt en gewogen heeft: 'geeft dit woord, deze punt deze komma datgene weer wat in mij leeft en gekend wil worden'?

Het proces waar zij de lezer via haar gedichten en tekeningen mee kennis laat maken is een illustratie van het herstelproces zoals beschreven door Judith Herman in haar boek 'trauma en herstel'. Herman schrijft dat vroegkinderlijktraumatische ervaringen woordloos en in beelden in het geheugen zijn opgeslagen. Voor het

herstel is het van belang dat deze beelden, zintuigelijke waarnemingen en emotionele belevingen benoemd worden.

Mary-José drukt deze worsteling in haar gedicht "Beelden" als volgt uit:

*Hoe kunnen daden aan het licht komen als er zo moeilijk in woorden over
gesproken kan worden?*

Hoe kunnen woorden 'daadwerkelijk' weergeven wat er is gebeurd?

Woorden van de ander onthullen de 'daadwerkelijkheid' in mij.

Van dat wat ligt verhuld in "beelden".

Beelden met de verwarring van woorden als:

*Schuld- angst- pijn- wanhoop – vernedering – ongelooft – verdriet – woede-
schaamte*

....

May-José speelt met woorden en doet daarin verrassende ontdekkingen. Over haar nieuw-ontdekte woorden dicht ze in "gereedschapskist": - *sokken met 'held'erop, een 'overde toeren' teller.*

Maar ook in andere gedichten speelt ze met taal. Dat maakt dat er naast de zwaarte lichtheid in de tekst is. En deze lichtheid wordt ook iets dat in haar zoekproces naar thuis vorm krijgt.

In het gedicht "Werk 'z (s)aam' heden"

Ontmoeting.....

*Iets moois is mij ten deel gevallen, "direct" de ander te mogen ontmoeten en
toch mezelf "zijn".*

Een ander die mij wil ontmoeten, "ik" zo diep verstoep in "mij".

Durf dit te beleven, al doet dit wonder, wonderlijk pijn

Mag het moment "samen" met de ander "delen",

Het voelt als er mogen "zijn".

In het proces van traumaverwerking heeft May-José van diverse kanten hulp gehad o.a van een haptotherapeute. Hoe deze hulp haar heeft geholpen wordt verwoord in het gedicht "Voetselhulp"

"VOETSELHULP"

Een belangrijk deel van mijn leven - met voeten getreden –

Durfde geen voet meer te verzetten - vooral in stilte geleden –

*Pijnlijke voetangels worden in- en met
liefde verwijderd - heel bijzonder –*

*Hoef me zelfs niet meer "uit" de voeten
te maken, ik mag er "zijn" - een wonder –*

Schoorvoetend betreed ik de (ze) wereld,

*Ontdek in veiligheid
Voetje voor voetje leer ik mezelf
kennen, durf ik*

*- het mogen hebben van een grens –
- en word ik weer mens –*

Een bijzonder boek, om door te bladeren, en op je in te laten werken. Bijzonder om zo getuige te mogen zijn van een groeiproces. Ook voor cliënten wellicht een herkenbare en daardoor hartverwarmend boekje dat wonden ziet en deze met woorden dicht. Met mooie zwart-wittekeningen van de schrijfster.

Bestellen: mj.knuvelder@planet.nl

Tijd voor de ziel - Mia Leijssen

Besproken door Mia van Luttervelt

De 'ziel' is weer terug in therapieland. Aan de hand van de ervaringen uit haar lange carrière als psychotherapeute en hoogleraar in de psychologie aan de K.U.Leuven laat Mia Leijssen zien hoe ieder van ons een helder inzicht kan verwerven in wat wezenlijk is in het leven. Het boek spreekt over de vier dimensies van ons bestaan: fysiek, sociaal, psychisch en spiritueel. Het gaat niet alleen over spiritueel georiënteerde psychotherapie, maar ook over heling in authentieke relaties, innerlijk luisteren, dromen en verbeeldingskracht. Het is voor mij een dierbaar boek geworden, dat ik graag toewens aan elke haptotherapeut. Datzelfde geldt onverminderd ook voor haar boek *Gids Beroepsethiek – waarden, rechten en plichten in psychotherapie en hulpverlening*, dat eerder in HC besproken werd door Els Plooy. Door naast de basishoudingen: empathie, aanvaarding en echtheid, ook gevoel op te bouwen voor zelfoverstijgende ervaringen in mededogen, liefdevolle aandacht, en het juiste spreken en handelen, vertoont het boek veel verwantschap met haptotherapie. Het geeft oefeningen en thema's om jezelf te ontwikkelen en te helen in affectiviteit en levensvaardigheden. Uit de voorbeelden in het boek kan de lezer nieuwe moed en inspiratie putten.

Voor een uitgebreide bespreking zie: Dagblad TROUW, 13-11-2008, Cokky van Limpt

**Tijd voor de ziel, Mia Leijssen, ISBN 978-90-209-7596-3,
Paperback 231 pp., Uitgeverij Terra-Lannoo, € 17,95.**

Lof der Liefde - Hein Stufkens

Met toestemming van de auteur overgenomen uit de bundel:

In liefde herken ik,

uitgegeven door Dabar-Luyten-Aalsmeer 1994 (niet meer verkrijgbaar).

Lof der Liefde

Naar Paulus, in zijn eerste brief aan de Korintiërs

Al sprak ik vloeiend
Engels, Spaans en Sanskriet,
Al kende ik het hele jargon van
De oosterse en westerse mystiek –
Had ik de liefde niet –
Dan zou ik klinken als
Nietszeggende muziek,
Muzikaal behang zou ik zijn.

Al wist ik alles
Van astrologie en handlijnkunde,
Van Nostradamus en de Waterman die komt,
Al had de quantumfysica
Voor mij geen geheimen,
Al geloofde ik heilig in de Koran of
De Bhagavad Gita, of in de Bijbel
(van kaft tot kaft) –
Had ik de liefde niet –
Het werd mijn graf.

Al gaf ik alles aan de armen wat ik had,
En deelde ik het leven van de zwervers
In de straten van de stad,
Al verbrandde ik mijn lichaam in het vuur
Uit protest tegen dictatuur en
Schending van mensenrechten overal,
Al zou ik zingend als martelaar het leven laten –
Had ik de liefde niet –
Dan zou het niemand baten

De liefde is zonder oordeel
De liefde is vervuld van mededogen.
De liefde kan niet haten.
De liefde spreekt niet van mijn en dijn.
De liefde blaast niet hoog van de toren.
De liefde kwetst niet.
Ze heeft oog voor ieders pijn.
Voor ieders wensen. Alle mensen
Laat zij in hun waarde.

Zij komt niet voort uit ego of groepsbelang,
Winst of voordeel zoekt zij niet,
En nooit schaadt zij de aarde.
Zij kent
Geen bitterheid,
Geen vooroordeel,
Geen rassenwaan.
Geen mens ziet zij voor vreemde aan.

Onder onrecht lijdt zij. Waarheid zoekt zij.
Al wat leeft is haar lief.
Ze bedekt de blauwe planeet met haar mantel
En geeft heel de mensheid asiel.
Niet sceptisch,
Niet cynisch is zij,
Niet wanhopig.

Haar tolerantie kent geen grenzen.

Straks zijn onze talen vergeten
En zelfs de woorden van onze profeten.
Onze kennis veroudert met de dag,
Hoe belangrijk die nu ook lijken mag.
De beursberichten,
De voorpaginagezichten –
Het is niets dan
Vorbijgaande waan.
Alleen de liefde blijft eeuwig bestaan.

Als eenmaal het volmaakte komt,
De volledige liefde,
Dan verdwijnt het onvolmaakte vanzelf.
Bij één woord van liefde
Verstomt alle ontaal.

Maar zoals een kind
Nog niet gegroeid is tot volwassenheid,
Zo ben ik
Tot het uiterste nog niet bereid.
In een wazige spiegel
Moet ik nog lezen
Het raadsel van de liefde,
Het raadsel van mijn wezen.

Er komt een dag misschien,
Waarop ik – in de bodemloze bron
Waar alle leven in begon –
Van aangezicht tot aangezicht
Mijzelf zal zien
En word gezien
En zeggen zal:
In liefde herken ik
Het gezicht van de Ander
Het gezicht van het Al

Uit de praktijk

Haptonomische zwangerschapsbegeleiding in een breder perspectief

Samenvatting van de Lezing ter gelegenheid van de opening van het academisch jaar door Monica Pollmann op de Academie voor Haptonomie door Cecile den Herder

Een zaal vol haptotherapeuten, haptonomisch werkenden, studenten en belangstellenden waaronder de heer van der Veer, uitgever van de *Haptonomische Bibliotheek*. Monica Pollmann hield haar lezing over de nieuwe haptonomische zwangerschapsbegeleiding zoals die op dit moment wordt onderwezen op de Academie voor Haptonomie. Deze begeleiding beslaat een langere periode dan voorheen: van voor de conceptie, in de fase van wachten of het kindje zich aandient tot het moment dat het kindje zijn eerste stapjes zet. Het werd een verhaal over verbreding van het werkveld van de haptonomische zwangerschapsbegeleiding in een tijd waarin het hele haptonomische werkveld volop in beweging is, waarin de verschillende opleidingen met elkaar in contact komen en we steeds meer gaan leren van en bij elkaar. Een onderwerp ook waarover een boek gaat verschijnen bij uitgeverij Van der Veer Media, al is dat pas over een jaar.

Monica nam ons mee in een min of meer chronologisch verhaal dat begon bij de *wens* van twee mensen om een kindje te verwelkomen. Mooi geïllustreerd met een aantal filmopnames en foto's volgden *verwachting*, *geboorte* en *groei elkaar op*. De haptonomische zwangerschapsbegeleiding nieuwe stijl stopt daar waar deze lezing ook werd afgerond: wanneer het kindje zijn *eerste stapjes* zet en dus op eigen pootjes staat. Haptonomische zwangerschapsbegeleiding lijkt een onderwerp voor een kleine groep professionals maar Monica wist ons duidelijk te maken hoe haptonomisch contact van de ouders met hun kindje de basis vormt voor ons vak in alle latere levensfasen. Hieronder een samenvatting van haar verhaal.

Zwangerschap: een onderwerp van iedereen

Zwangerschap is een onderwerp dat ons allen raakt. Iedereen is ooit gedragen door zijn of haar moeder en op zijn eigen wijze ter wereld gekomen. En bij iedereen komt in ieder geval één keer in zijn of haar leven de vraag langs: komt er een kindje, wil ik een kindje? Ook als haptotherapeut zien we mensen in onze praktijk die zich deze vraag stellen of er, op enig moment, mee bezig zijn geweest.

Uitgangspunt in de haptonomie is dat de mens een affectief wezen is, gericht op contact. De uitzonderlijke kluizenaar in zijn hutje op de hei daargelaten, gedijt de mens het beste in groepsverband, in sociale interactie. Hij is binnen die groep gericht

op vrijheid en tegelijkertijd op verantwoordelijkheid voor zichzelf en voor de groep, voor de ander. Beide heeft hij nodig om zich wel te bevinden. Binnen de menselijke ontmoeting is er een beweging naar elkaar toe en in die ontmoeting kan de mens zich ontwikkelen, in verbondenheid met zichzelf en met anderen. Zich openen naar de buitenwereld vanuit zichzelf is wat we in ons vak *haptonomisch contact* noemen.

Kindjes, nog in de buik van de moeder, beginnend aan het pad dat ze gaan lopen hier op aarde, via de huid omhuld en met een groot voelend en tastend vermogen, als een groot luisterend oor, zijn meestertjes in het herkennen van een goed contact: op maat, op hen gericht. Ze hebben nog geen last van het gevoel dat wij allemaal wel kennen “Ach, hij bedoelt het zo aardig, ik ga er maar naar toe...” In de begeleidingen merken we keer op keer dat als we werkelijk het kindje opzoeken vanuit de ruimte en de vrijheid, dat het kindje dan naar ‘de goede hand’ van ouders of begeleiders toe komt. En aan de reacties van het kindje direct na de geboorte is goed te zien dat het ook de ‘goede’ hand van de ouders herkent. Ouders en kindje bevestigen elkaar: het kindje voegt zich soepel in de handen van de ouders waardoor ook bij de ouders het gevoel ontstaat dat ze er als goede ouder mogen zijn voor dit kind.

Prenatale stress

Er is in 2005 promotieonderzoek gedaan door gezondheidspsychologe Barbara Gutteling van de Universiteit van Utrecht naar prenatale stress en de invloed daarvan op het kind na de geboorte. Prenatale stress heeft op de langere termijn bij het kind een negatieve invloed op de ontwikkeling van zijn cognitie, op de endocrinologische stressresponsen en zelfs op links- of rechtshandigheid. Zo is later in de ontwikkeling van de kinderen probleemgedrag en moeilijker temperament bij peuters en schoolgaande jeugd te herkennen. In de reacties van die kinderen op stresssituaties zie je een hogere cortisolwaarde. Cortisol is een stresshormoon, het wordt geproduceerd in de bijnierschors en komt vrij bij elke vorm van stress, zowel lichamelijk als emotioneel. Het zorgt voor het afbreken van eiwitten in de spieren waarbij glucose vrijkomt om het energieverlies te compenseren ten gevolge van de adrenalines die het lichaam klaar moeten maken om te vluchten of te vechten. Als de stressor is geweken, dient het cortisolniveau ook weer te zakken en dat is een proces dat juist bij deze kinderen langer duurt.

Op het ogenblik is er in Rotterdam een onderzoek gaande waarbij gekeken wordt naar de ‘zwaardere’ psychiatrische stoornissen die mogelijk veroorzaakt kunnen worden door prenatale stress. Hierbij wordt gekeken naar prenatale stress in combinatie met de schommelingen in het postnatale cortisolniveau.

Kortom, er is alle reden om te kijken hoe pre-natale stress vermeden of beperkt kan worden! Een van de laatste zinnen in het onderzoek van Gutteling is: “Onderzoek

naar de invloed van stressreducerende programma's om de foetus te beschermen tegen schadelijke effecten, zal moeten uitwijzen of dit soort programma's zinvol zijn." Hier hebben we, aldus Monica in haar lezing, als werkers in de haptonomie een soort missie.

Stress is niet altijd te voorkomen maar wel kunnen ouders leren omgaan met prenatale stress en het contact met hun kindje ook in deze fase niet verliezen. Als haptonomische zwangerschapsbegeleider heb je dan een groot voorrecht: je mag aanraken. En met die aanraking kan je de drie mensen die samen een gezin vormen gevoelig maken voor elkaar opdat ze elkaar leren 'verstaan'. Je doet dat eigenlijk in alle opeenvolgende fases.

Preconceptionele fase

In deze fase is er een affectief voorbereiden op het ontvangen van een kind, het *voortonen* van de moederschoot, zoals Veldman het noemt. Of, in Monica haar woorden: warm voor- en toebereiden. Het kindje mag verwachten dat het warm ontvangen wordt met belangeloze, niet-nemende liefde. De moeder is daarbij de schoot en de vader is 'de schoot om de schoot', de bescherming en richting aangever om moeder en kindje heen. Letterlijk herkennen we dit beeld ook in de zwangerschapsbegeleiding, waar de moeder soms in de schoot van de vader kan komen zitten en daar eindelijk kan en mag voelen hoe het met haar gaat, hoe moe ze bijvoorbeeld is.

In de preconceptionele fase wordt in de begeleiding een sfeer geboden waarin de partners ruimte voor contact met elkaar kunnen uitbouwen. Dat is geen overbodige luxe in deze tijd want hoe gaat het vaak in de praktijk van de huidige maatschappij? Het huis wordt gekocht en verbouwd, de opleiding voltooid, het contract voor part time werken is rond en nu... mag er een kind komen! Maar een kind komt niet altijd meteen, we moeten wachten, soms zelfs heel lang, te lang en soms tevergeefs. Zeker als het kindje lang op zich laat wachten wordt het vasthouden van dat gevoel van "we willen ontvangen" moeilijk. We kennen bij voorbeeld allemaal wel verhalen van ouders die een lang en moeizaam IVF-traject hebben doorgemaakt. Vaak vindt er een verwijdering plaats tussen de ouders en het vertrouwen op het gevoel van 'ruimte geven' dreigt te verdwijnen. Hier kunnen we als begeleiders zulk noodzakelijk werk doen!

Eerste drie maanden

Er gebeurt veel met de aanstaande moeder in deze eerste periode van de zwangerschap, zowel emotioneel als fysiek. De buitenwereld ziet echter nog niet zo veel. Bovendien delen de ouders het nieuws en dus ook hun gevoelens nog lang niet

met iedereen; het zijn immers de maanden met het grotere risico op een miskraam. Mag je eigenlijk al blij zijn, hoe ga je daar mee om? In deze fase leert de moeder in de begeleiding luisteren naar haar veranderende lijf, naar de vermoeidheid, de misselijkheid en hoe daar rekening mee te houden. De vader leert om hierin hen beide te ondersteunen.

Vanaf 20 weken

Nu wordt het makkelijker om echt ruimte te maken voor het kindje en de buik wordt ook volop getoond, met mooie kleurige banden erom, vol en trots. Dit is de periode dat de zwangerschapsbegeleiding zich kan gaan verdiepen: iedereen kan in deze zich nieuw vormende relatie zijn eigen plek zoeken en krijgen, de vader, de moeder en het kindje. Dit is ook de periode waarin de vader het ‘timmermansoog’ gaat ontwikkelen: hoe gaat het met moeder en kind, zijn ze nog in contact met elkaar of zwoegt de moeder met de buik ver voor zich uit en houdt het kindje zich heel stilletjes?

Op een van de filmopnames zien we hoe de vader ‘leert’ hoe hij de moeder laag op de buik of in de liezen kan aanraken en hoe zij op die manier geholpen wordt om ruimte te maken voor het kind. Het mooie van dit soort momenten met z’n drieën samen is dat er wat rust en ruimte komt voor het moment van met elkaar zijn. Er hoeft even niks, alleen maar voelen hoe het is, samen. Als op een van de filmpjes de vader het kind daadwerkelijk voelt onder zijn handen, zie je zijn gezicht opklaren en verzachten. Hij *wordt* geen vader, hij *is* het al.

Soms ligt het kind in een stuitligging. In de haptonomische zwangerschapsbegeleiding kunnen we het kindje niet draaien maar wel kunnen we de voorwaarden scheppen voor het kindje om een andere positie te kiezen door moeder en kindje te laten ervaren hoeveel ruimte er nog is.

Vanaf 30 weken

Dit is in de begeleiding de aanloop naar de geboorte. Veldman benadrukt ook nu de continuïteit in de begeleiding. De ouders leren met elkaar en hun kindje in contact te blijven ook als het lastig wordt straks tijdens de geboorte, dat is de kunst. De vader begeleidt, hij is intermediair tussen de ‘witte wereld’ van ziekenhuis en verloskundigen en het gezin. Bij elke volgende stap die wordt voorgesteld kan hij mee inschatten of het voor moeder en kind ook mee te voelen is, of het contact dat ze met elkaar hebben in stand kan blijven.

Geboorte

Geboren worden is een moment in ieders leven dat van belang is op existentieel niveau. Het haptonomisch begeleiden naar de geboorte toe gaat steeds over het met elkaar in contact blijven. Er zijn geen vaste richtlijnen over 'hoe het moet', over hoe je 'haptonomisch zou moeten bevallen'. De essentie is te vinden in het samen, in verbinding met elkaar blijven en ruimte maken voor de weg die het kindje te gaan heeft.

Dan is het kindje daar, uit een pseudo-symbiose ontstaat nu ruimte. Veldman is zeer duidelijk in wat hij de belangrijke fase in het onthechten noemt: de vader moet de navelstreng doorknippen en neemt het kind op de hand, billetjes gesteund in de handpalm. Dit is het moment dat het kind even los is van de moeder en het zichzelf kan ervaren in de beschermende hand van vader. Daarna kan het kindje weer terug naar de moeder.

Soms kan deze handeling (kind op de hand, los) het kind ook later helpen om zichzelf weer wat terug te vinden. Monica vertelde over een stel dat in begeleiding was waarbij het even helemaal mis ging met ernstige bloedingen bij de moeder na de geboorte. Het kindje werd in een bakje gelegd met een dekentje er over, en twee uur later pas, toen moeder buiten levensgevaar was, kwam het gezin weer bij elkaar. Tijdens de begeleiding na de geboorte kwam het voorval ter sprake. Het kindje gaf hoge harde gillen, geen babyhuil maar een echt gillen. De begeleider nam daarop het kind bij zich, ondersteunde het onder de billen in de basis en zette het zo als het ware even op zichzelf. Het kindje reageerde hierop: de angstige gil ging over in het 'gewone' babyhuilen, verdrietig. De liefdevolle basisondersteuning hielp het kindje om naar zichzelf toe te bewegen en zo wat op verhaal te komen.

Tot de eerste stapjes

In de baarmoeder kan het kind zelfstandig bewegen ergens naartoe, ergens vanaf. Dat fysieke vermogen verliest het in één klap bij de geboorte. Als het zich wil terugtrekken kan het met zijn lijfje nog niet veel meer doen dan weg- of overstrekken, het kan nog niet fysiek de afstand tot de ander vergroten of verkleinen. Dit vereist van de omgeving een heel precieze afstemming. Ouders moeten gevoel krijgen voor wat in de maat is binnen het contact en wat niet. Vergelijk het maar met een periode waarin je ziek bent en je bed niet uit kunt. De manier waarop mensen je dan in je bed benaderen luistert heel nauw!

Daarom juist is in die eerste periode van groei de continuïteit in de zwangerschapsbegeleiding wederom heel belangrijk, zegt Veldman. Het draait dan om sensibiliseren, afstemmen, helpen waar dat nodig is en het kind ook ruimte geven om te kunnen doen wat het kan.

De lezing wordt afgesloten met een prachtige fotoserie waarin een kindje zijn eerste stapjes zet, van de moeder naar de begeleidster. Een klein mannetje, koppie in opperste concentratie, opgewonden en een beetje angstig tegelijk. Op eigen benen, armpjes wijd. Achter zich als steuntje nog moeders hand onder de billen en aan de andere kant de open armen van de begeleidster. Moeder en begeleidster zitten op hun eigen billen op de grond, ze zijn er maar ze reiken niet, het kind loopt zelf. Het voelt zich gesteund door de moeder en in liefde ontvangen door de begeleidster en mag het zelf doen, op zijn moment, op zijn manier. Bij de laatste foto gaat er een zucht en lach door de zaal.

Monica sluit af: “Als we kinderen dit mee kunnen geven: het voelen dat je gesteund bent, dat je kunt openen naar de ander, dat je in belangeloze liefde wordt ontvangen, dan is dat als een kooltje, een gloeiend kooltje wat zich nestelt in het lijfje. Misschien zijn er later omstandigheden die het kooltje bijna doen uitdoven maar ergens onder alles wat er nog komt zal het blijven gloeien en dan kunnen wij vanuit de haptonomie met wat ‘aanblazen’ de warmte weer doen oplaaien. Ik vind het mooi en belangrijk om onze kinderen dit mee te geven.”

Van het Kenniscentrum

Margriet van Andel en Els Plooijs

kenniscentrum

haptonomie

Voor Haptonomische Contact :

Eén van de goede voornemens van het Kenniscentrum Haptonomie is om u als lezer van Haptonomisch Contact regelmatig op de hoogte te houden van de media die wij hebben aangeschaft. De aanwinstenlijst die wij hieronder publiceren is vrij lang maar dat heeft te maken met het feit dat het alle uitgaves zijn die wij vanaf januari dit jaar hebben toegevoegd aan onze bibliotheek in Doorn. Voortaan zullen wij iedere 3 maanden een overzicht geven.

Speciale aandacht vragen wij ditmaal voor de Franstalige uitgaves van het CIRDH en het boek van Jean-Louis Revardel, ook in het Frans.

Landsman-Dijkstra, Jeanet J., Olthuis, Gaby,	Building an effective short healthpromotion intervention. Dit is mijn grens.	Uitgever: Rijksuniversiteit
Polen, Anne-Marie van, red.	Présence Haptonomique nr. 3	Uitgever: Andromeda
Polen, Anne-Marie van, red..	Présence Haptonomique nr. 4	Uitgever: C.I.R.D.H
Polen, Anne-Marie van, red.	Présence Haptonomique nr. 5	Uitgever: C.I.R.D.H
Polen, Anne-Marie van, red.	Présence Haptonomique nr. 6	Uitgever: C.I.R.D.H
Polen, Anne-Marie van, red.	Présence Haptonomique nr. 7	Uitgever: C.I.R.D.H
Revardel, Jean-Louis	Comprendre l'haptonomie	Uitgever: Presses Universitaires de France
Veldman, Frans	Levenslust en levenskunst.	Uitgever: Van der Veer Media
Veldman, Frans e.a	Haptonomie Symposium 20 oktober 2006	Uitgever: Van der Veer Media
VHZB red.	Tastbaar welkom.	Uitgever: VHZB
Berg, Machteld J. van den	Complementaire zorg bij kankerpatiënten die chemokuren volgen: effectiviteit van haptotherapie gezondheidswetenschap	Uitgever: Universiteit Maastricht fac.
Hoedemaker, H.L.L.	Tasten naar Troost. Studie over aanraken binnen de gezondheidszorg.	Uitgever: Universiteit van Tilburg

Bruin, Jan	Verbinden.	Uitgever: 1.
Dongen, Yolanda van	Haptotherapie bij een puber met ADD	“
Dries, Ineke	Van Wij hebben een lichaam Naar Ik ben mijn lichaam	“
Duursen, Marcel van	De haptotherapeutische relatie bij onveilig gehechte mensen.	“
Everink, Frank	Afstand en Nabijheid tussen haptotherapeut en cliënt	“
Holman, Ettina	Angst, mijn broeder en mijn lichaam, mijn huis	“
Hoonhout, Esther	Van hollen naar stilstaan.	“
Kers-Vos, Annette	Schild tegen de wereld	“
Kuijpers, Diana	In verbondenheid ruimte innemen.	“
Kuik, Adèle	Rouwverwerking.	“
Nauta, Cocky	Behoud en herstel.	“
Noest, Rebekka	Mijn lichaam is niet van mij	“
Nooteboom, Roel	Doen & Laten	“
Overtoom, Daniëlle	Traumaverwerking & haptotherapie	“
Quaadvliet, Sasja	Marie waar woon je?	“
Rientsma, Paul	Als de wolf tot leven komt...	“
Ruiter, Tineke de	Terug naar de natuur.	“
Spapens, JAC	Naar autonomie en leven in verbondenheid.	“
Van den Heuvel, Esther	De Kunst van het verbinden	“

Ad uitgever 1. dit zijn scripties geschreven in het kader van de opleiding tot haptotherapeut aan de Academie voor Haptonomie in Doorn

U kunt deze uitgaves inzien of tegen betaling kopiëren in de Bibliotheek. Het lenen is voorsnog voorbehouden aan cursisten van de Academie voor Haptonomie.

U bent van harte welkom op de openingstijden van de Bibliotheek: dinsdags tussen 12 en 2 uur. Dan is er altijd een medewerker aanwezig om u wegwijs te maken. We kunnen u informatie geven over de inhoud van deze uitgaves. Ook kunnen we voor u in de bibliotheek zoeken op onderwerp.

Als u op andere tijden wilt komen, kunt u een afspraak maken met het secretariaat van de Academie: 0343-515178.

Voor alle vragen over literatuur en scripties kunt u ook mailen naar bibliotheek@kenniscentrumhaptonomie.nl

Margriet van Andel
Els Plooi

Opleiding haptonomische
zwangerschapsbegeleiding
aanzienlijk uitgebreid!

kenniscentrum

haptonomie

HAPTONOMISCHE BEGELEIDING VOOR, TIJDENS EN NA DE ZWANGERSCHAP.

Haptonomische begeleiding voor, tijdens en na de zwangerschap.

Wezenlijk affectief contact –dat waar het om draait in de hele haptonomie- kan op een unieke, tastbare wijze ervaren worden in de zwangerschap. Tot op heden begon de zwangerschapsbegeleiding bij 20 weken zwangerschap en eindigde hij 6 weken na de bevalling. We zijn tot de conclusie gekomen dat een ruimere begeleiding in het beginnend ouderschap van grote waarde is en bieden dan ook aanvullend modules aan waarmee de opleiding eerder start en langer doorgaat. De ‘Opleiding Haptonomische begeleiding, voor, tijdens en na de zwangerschap’ biedt de mogelijkheid haptonomische begeleiding rondom zwangerschap en beginnend ouderschap in de praktijk te brengen.

Minstens zo belangrijk is dat deze opleiding een verrijking biedt aan haptotherapeuten. Door de specifieke gerichtheid op fijngevoeligheid en het ontstaan van contact en beweging zal het haptotherapeutisch werken winnen aan diepgang en zingeving

De opleiding bestaat nu uit drie modules:

Module Ruimte voor een nieuw begin. *Haptonomische begeleiding rondom beginnend leven* Ingaan op alles wat speelt vanaf het meest prille begin tot aan de eerste drie maanden van de zwangerschap.

Module Ruimte maken en innemen. *Haptonomische zwangerschapsbegeleiding.*
De periode vanaf vier maanden zwangerschap tot 6 weken na de geboorte.

Module Ruimte geven. *Haptonomische ouder-en kindbegeleiding.*
Ouders en kind na de geboorte totdat het kindje op eigen benen de wereld in kan stappen, dus tot ongeveer 1 jaar.

In januari 2009 zal de module ‘Ruimte geven en innemen’ (Haptonomische zwangerschapsbegeleiding) van start gaan.

Meer informatie: www.haptonomie.nl

Van de vereniging Haptonomisch Zwangerschapbegeleidende VHZB

Haptonomische visie op de (concept) richtlijn "Aanpak van excessief huilen bij zuigelingen"

Centrum JGZ | RIVM, November 2007 - Door Janet Mons

De mens is op (intiem) contact gebouwd (J.Bastiaans, Ontstoren van contact '64 en F.Veldman, Wetenschap van de affectiviteit '88).

"Hij verlangt de intieme en affectief bevestigde gevoelde aanwezigheid van dierbare tot wie hij zich in genegenheid kan ordenen en met wie hij zich kan identificeren.

Een onthouding van de affectieve, affirmerende psychotactiele tederheid kan de harmonische gevoelsontplooiing verhinderen of blokkeren.

Het instinctzekere primordiale vitale verlangen van de baby, wat zich in hechtgedrag openbaart, wordt bij onthouding van bovengenoemd, reeds in ontplooiing gefrustreerd, waardoor basiszekerheid, veiligheid en geborgenheid niet wordt gevoeld en waardoor essentiële basisvoorwaarden worden onthouden".

Volgens de VHZB, Vereniging van Haptonomische Zwangerschapsbegeleiders is de nu gestelde richtlijn schadelijk voor de baby zelf en voor de hechting van de baby aan zijn ouders.

De richtlijn bewerkstelligt onzes inziens een belemmering en/of een mogelijke blokkade van het in beginsel ontwikkelde gemoedsleven naar een volledig geïntegreerde gemoedsleven van de baby.

Doordat bij gestelde richtlijn van het RIVM, er aan een onbevredigend verlangen van de baby niet wordt toegekomen, wordt het jonge kind geschaad in zijn vertrouwen en dat heeft negatieve gevolgen voor zijn hechting.

Daar waar in de Haptonomische Zwangerschapsbegeleiding, met de tedere omvatting en levensbevestigende aanraking, aan de baby een uitnodiging wordt gedaan om zich in wederkerigheid en vertrouwen te openen naar zijn ouders, wordt door de notitie van het RIVM, het hem aanwezige gestelde goed (zijn dierbare) onthouden waardoor de baby in verwarring raakt, er frustratie optreedt en uiteindelijk verdringing die onderbewust (tot op vergevorderde leeftijd) als craving aanwezig kan blijven.

**Brief aan centrum JGZ / RIVM, Harderwijk
20 augustus 2008**

Agenda

Deze agenda is zo zorgvuldig mogelijk samengesteld. Er kunnen echter altijd nieuwe activiteiten of wijzigingen zijn, bijvoorbeeld in de data. Informeer daarom vooraf altijd nog even bij de betreffende organisatie, c.q. opleiding haptonomie. Zie ook:

www.haptonomischcontact.nl/agenda

www.ith-haptonomie.nl

www.haptonomie.nl

www.synergos.nl

Academie voor Haptonomie, aanmelden op www.haptonomie.nl:

4 en 5 februari 2009 - De man ontdekt

4 en 5 februari 2009 - Masterclass Rouw en Verliesverwerking

18 en 19 maart 2009 - Kinesionomie in relatie tot het drieluik

2 april 2009 - Autonomie en hechting, onlosmakelijk verbonden – Drs. Marijke Kellaert, orthopedagoog en gz-psycholoog

*Wilt u uw activiteit ook vermeld zien in deze agenda? Mail uw gegevens naar:
ruthtervoort@planet.nl*

ROËL uw partner in verzekeringen

Haptotherapeuten Verzekeringspakket

Financieel Adviesbureau ROËL biedt voor haptotherapeuten de mogelijkheid verzekeringen te treffen met aantrekkelijke voordelen in de vorm van:

- collectiviteitskorting -
- uitgebreide specifiek op beroep afgestemde dekking -
- persoonlijke advisering -

PRAKTIJKPAKKET

- Aansprakelijkheid beroep
- Rechtsbijstand beroep
- Extra kosten / bedrijfsschade
- Inventaris

PRIVÉ-PAKKET

- Woonhuis
- Inboedel
- Auto
- Aansprakelijkheid privé
- Rechtsbijstand privé
- Doorlopende reis

INKOMEN EN ZORGPAKKET

- Pensioen
- Arbeidsongeschiktheid
- Ziektekosten
- Ongevallen

Financieel Adviesbureau ROËL

Antwoordnummer 358
3740 VB BAARN
telefoon 035 54 890 90
Fax 035 54 890 91

Haptonomisch Contact

Zuidereind 29, 3741 LG Baarn • www.haptonomischcontact.nl